

ŽENSKÉ STUDIJE U OSAMDESETIM GODINAMA

Osvrt povodom održavanja Prve međunarodne konferencije o istraživanju i nastavi namijenjenih ženama — MONTREAL, 25. 7 — 4. 8. 1982.

Iako kod nas postoje neki prevedeni i izvorni radovi s područja ženskih studija¹, još uvijek mami prevelika napast da ih se promatra kao tek jednu od egzotičnih glava aždaje današnjeg neofeminističkog pokreta. No, dok ostale glave prema potrebi rigaju vatru bunta i bijesa, ženske se studije oglašavaju govorom koji želi biti znanstveni. Taj je govor istovremeno kritičan spram svijeta i pojava koje želi istražiti i objasniti ali i spram znanstvene tradicije čiji je izdanak.

Činjenica da je ljeta 1982. godine u Montrealu održan prvi skup posvećen isključivo problematici ženskih studija pod naslovom »Prva međunarodna konferencija o istraživanju i nastavi namijenjenih ženama,² kojoj je prisustovavalo 325 sudionica iz preko 80 zemalja sa svih kontinenata obavezuje da se kompleksu problematike ženskih studija priđe uvažavajući obje spomenute instance kritike. Porijeklo i tok same konferencije pružili su dovoljan uvid za takvo razmatranje, te za situiranje ženskih studija u kontekst suvremenih neofeminističkih gibanja.

Nastanak ideje za održavanje konferencije bio mi je nepoznanica do dolaska u Montreal, a sve je počelo još raskolom koji se zbilo na Svjetskoj konferenciji dekade žena pod pokroviteljstvom Ujedinjenih nacija u Kopenhagenu, ljeta 1980. godine. »Službeni« Kopenhagen tada je napustilo osam tisuća feministkinja koje su nastavile rad u svom, neslužbenom »forumu«. Tamo su razmjenjivale informacije o svojim iskustvima, aktivnostima, samostalno su odlučivale o akcijama koje žele poduzeti. Grupirale su se spontano. Pedantne su kroničarske izbrojile da su se tih dana žene družile okupljene oko 270 alternativnih političkih, kulturnih, znanstvenih i umjetničkih aktivnosti. Cilj je bio jedan — izraziti sličnost u razlikama svih žena svijeta. Naša je javnost o »nesuglasticama« bila tek ovlaš informirana. No, neka su naročito zagrižljiva feministička glasila prozvala svoju službenu polusestru »Her masters voice« — »Gazdin glas«, po umiljatom psiću koji pomno sluša glas svog gazde na reklamnoj sličici istoimene tvrtke gramofonskih ploča. Time su aludirale na potpunu zavisnost delegatkinja od, često izrazito autoritarne politike svojih vlada, kao i na činjenicu da je dobar dio delegatkinja bio u nekoj vrsti personalne unije s muškarcima iz vladajućih struktura svojih zemalja. I dr Maïr Verthuy, direktorica Instituta Simone de Beauvoir, Concordia univerziteta iz Montreala bila je sudionica alternativne konferencije. Tamo je, pored ostalog, uočena i potreba da se nastavi razmjena informacija s područja istraživanja i nastave namijenjenih ženama. Dvije godine poslije, ljeta 1982. godine to se i ostvarilo.

Organizacioni komitet ovako je zamislio ciljeve konferencije. Treba objediniti istraživačke grupe i omogućiti im da po prvi put neposredno razmjene najnovije rezultate rada; podržati doprinos društvenom i ekonomskom razvoju koji njihov rad može imati, te istražiti mogućnosti stvaranja međunarodnih »mreža« istraživačica i istraživača s tog područja, koje u sebi sabire raznovrsne aspekte istraživanja o ženama, namijenjenih ženama i/ili provedenih od samih žena. Konferencija je plenarno obradila slijedeće tematske skupine:

- 1) istraživanja koja se odnose na žene³
- 2) nastava ženskih studija⁴
- 3) izvori i mreže komunikacija (networks)
- 4) istraživanje i društvena akcija
- 5) pogled iz ženskog ugla
- 6) perspektive ženskih studija

U poslijepodnevnim sastancima po radnim grupama (workshops) diskutiralo se o pojedinim istraživačkim projektima, primjenjivanoj metodologiji, no najznačajnije su bile tematske rasprave o odnosu ženskih studija i pojedinih znanosti (sociologije, antropologije, historiografije, filozofije, itd., te pojedinih prirodnih znanosti). Iako nije bilo jednoznačnih odgovora, neosporno je značajno i samo postavljanje pitanja o prirodi tog odnosa. Radi li se o pukom interpoliranju specijaliziranih znanja o ženama, kao društvenoj grupi koja unatoč vlastitoj nehomogenosti ipak sadržava dovoljno obilježja koja je kvalificiraju kao određivi i legitimni predmet proučavanja u pojedine discipline ili pak i sam proces znanstvene spoznaje, kada se žene uključuje kao njegov subjekt i objekt treba doživjeti radikalnu reinterpretaciju?

O ženskim je studijama nemoguće govoriti izvan konteksta postojanja tzv. feminističkog novog vala (neofeminizma) s konca šezdesetih i početka sedamdesetih godina, te ću stoga ukratko pokušati rasplesti zamršene linije njihovih korijena.

I pored sve glasnije kontrarevolucije »moralne većine« i vidljivog porasta konzervatizma u svjetskim razmjerima, ženski pokreti još uvijek ili tek (u nekim sredinama) predstavljaju značajan revolucionarni potencijal. Nekada veoma labavo strukturirane i međusobno nepovezane grupe žena danas se formiraju po izraženijim interesima. To su primjerice, borba protiv pornografije, odnos žene i pravnog poretka, medicine i sl. Sa zainteresiranom javnošću i međusobno te grupe saobraćaju vlastitim glasilima malih tiraža (newsletters). Rad im je usmjeren na neposrednu akciju — promjenu ili stvarnu primjenu pojedinih zakona, zatvaranje novog »porno-lokala« u susjedstvu, organiziranje alternativnih institucija za samopomoć, kao što su skloništa za pretučene žene, savjetovališta za žrtve silovanja i slično. Pored tog ishodišnog »aktivizma iz baze« (grass-roots activism), zaštitnog znaka feminističkog načina organiziranja i djelovanja, danas gotovo da na svijetu nema vlade u kojoj se ne bi našlo mjesta za jednu ili više osoba, posebno tijelo ili čak čitavo ministarstvo koji su zaduženi za praćenje ili unapređenje položaja žene. U mnogim je zemljama do njihovog stvaranja došlo upravo kao posljedica i odgovor na aktivnosti razbarušenog i buntov-

nog pokreta »ženskih masa«. U Montrealu sam čula da takve vladine organizacije, uz ili bez ironičke distance, zovu »institucionalni feminizam«. Prvobitna se odbojnost feministkinja prema svakom čvršće struktuiranom obliku djelovanja povlači pred rastućom raznolikošću unutar vlastitih redova. Feminizam osamdesetih godina u svojoj je složenosti rasprostranjenosti sveprisutni fenomen. Čak je i doskora ponešto zazoran termin feminizam općenito prihvaćen bilo da je u pitanju minimalno određenje feminizma kao »nastojanja da se poboljša društveni položaj žene«⁵ ili da je shvaćen »kao spoznaja mogućeg«. Novo u odnosu na feminizam sedamdesetih godina je njegva razvedenost: nazivaju se feministkinjama i žene na vlasti i one u opoziciji spram vlasti, nezainteresirane za nju, one koje odbijaju i samu ideju bilo kakve hijerarhije... No, institucionalni feminizam (bilo u nacionalnoj ili internacionalnoj varijanti, kakva su tijela i komisije Ujedinjenih naroda) i izvaninstitucionalni feminizam kojeg predstavljaju autonomne i samoupravne grupe, danas su društvena realnost i društvena snaga. Njihova koegzistencija često i nije miroljubiva, dok se prvi obraća ženama u cilju njihove integracije i održavanja unapređivanja posojećeg sistema, drugi — a to je naročito slučaj u zemljama s izrazito autoritarnim režimima — surađuje sa snagama opozicije ili se u demokratičnijim sredinama dobrovoljno marginalizira ne pretendirajući ni na kakav udio u društvenoj moći. U takvom odnosu snaga, htjele to ili ne, ženske studije imaju ulogu posrednika. Kao znanstvena disciplina dio su akademskog svijeta. U tom okružju one dijele sudbinu ostalih intelektualnih poslenika. Ovisne su o financiranju od matičnih ustanova ili kao ova konferencija i međunarodnih foruma, pri čemu feministkinje u tim institucijama imaju ne mali utjecaj. Potekavši iz neinstitucionalnog pokreta, iz kojeg još i danas crpe borbenu snagu i kadrove, kome se obraćaju za podršku nefinancijskog tipa, ženske studije odgovorne su i ženama iz »baze«. Prema riječima Glorije Bonder (Argentina), one su »odgojno-obrazovni izdanak pokreta za oslobođenje žena«. Nije teško predvidjeti da u takvoj situaciji ženske studije igraju uz ulogu posrednika često i ulogu amortizera i katalizatora latentnih sukoba.

Prva plenarna sjednica raspravljala je o teorijskim osnovama istraživanja namijenjenih ženama. Ta bi istraživanja, kako ih je definirao UNESCO u pripremama za već spomenuti zlosretni Kopenhagen, trebala postaviti »temeljna pitanja o ženi u društvu, rabeći pri tom znanstveni i akademski pristup kako bi se osiguralo da žene i druge teme vezane za kategoriju roda budu proučavane na nediskriminirajući način i kao dio ustanovljenih kolegija i predmeta, čime se otvara prostor za jednu žensku perspektivu.« Ova UNESCO-va preporuka odmah nameće pitanja: tko određuje koja su pitanja temeljna za žene u određenom društvu. Kako je moguće da znanstveni i akademski pristup uopće bude diskriminirajući, jer da to nije bio čemu onda uvoditi žensku perspektivu?

Već je iz prvih izlaganja postalo jasno da dosadašnja znanstvena istraživanja o položaju žene nisu smatrala dostojnim svog imena čitav niz tema, prognavši ih ili u sferu ličnog i društveno irelevantnog ili nepoželjnog priljavog rublja kojemu je mjesto u ropotarnici odbačenih i nazadnih druš-

tvenih sistema i običaja. Žene nisu bile te koje su određivale što je značajno za istraživanje. Već u okvirima prvobitnih organizacijskih formi novog feminističkog pokreta kakve su bile grupe za osvješćivanje (consciousness rising groups) žene su po prvi puta same sebi postale mjerilo relevantnosti. Tako su »otkrivene« teme eksploatacije »nevidljivog« rada u domaćinstvu, nasilje prema ženama u/izvan okvira porodice, slika žene kakvom je stvaraju i prenose masovni mediji, reprodukcija kruto odijeljenih spolnih stereotipa u odgoju djece od najranijih dana, uloga medicine u odricanju prava ženama na raspolaganje vlastitim tijelom i mnoge druge... »Na masovnoj razini pokreta razvila se predznanstvena psihosocijalna analiza položaja žene«, smatra Filipinka Irene M. Santiago, predstavica Nacionalne organizacije pokreta za oslobođenje žena »Pilipina«. Nužni je slijedeći korak, po njenim riječima, predstavljalo osvajanje daljnjih razina analize. Strukturalna analiza morala je protumačiti kako ekonomske, političke, ideološke i simboličke strukture određuju položaj žene. Potom je historijska analiza trebala objasniti kako su te strukture nastale. Umjesno je pitanje, da li je dosadašnja znanstvena tradicija otvarala prostor za takav poduhvat? Trebalo je da žene »prvo uđu u historiju da bi ušle u teoriju«, kaže Danielle Juteau-Lee, sociologinja iz Montreala. Ako se tradicionalna znanost može smatrati »muškom«, na čemu nastoji »ženska« perspektiva? Ona, po riječima Carol N. Jacklin, psihologinje iz SAD, ima dvije uporišne točke. Prva je nužnost da se istraživač približi predmetu istraživanja. To znači da su žene te od kojih mora doći poticaj za istraživanje pojedinih problema, da istraživači koriste takve metode koje će »dozvoliti materijalu da sam progovori«, ne sabijajući ga u prethodno strogo određene kategorije. Najbitnije od svega je da žene »na kojima« se istraživanje moraju biti te koje će od rezultata imati koristi. Do sada su to uglavnom bili naručioc istraživanja. Drugi je zahtjev da istraživač odbije biti puki tehničar. Tokom čitavog istraživanja mora biti svjestan svog odnosa prema onome što istražuje. Vrijednosno angažiran pristup u istraživanjima ženskih studija već u začetku ima subverzivne motive, jer »želi otkriti ono što je cenzurirano u društvu.« Na njemu utemeljena akcija ima veće šanse za uspjeh, jer govori o najopipljivijim boljkama i potrebama korisnika«. Kako je bilo moguće zaključiti, a na što su se i pojedina izlaganja izrijeком pozivala, ženske se studije nadovezuju na tradicije uspostavljene akcijskim istraživanjima (action research), na radove G. Simela, C. W. Millsa, i T. Kuhna na čijira se teorijskim zasadama same ženske studije definiraju kao instanca epistemološke kritike paradigmi unutar društvenih znanosti i kao prethodnica znanstvene revolucije koja ima uslijediti.

Iz svega što je u referatima i diskusijama rečeno, »ženska perspektiva« ni u kom slučaju ne može se shvatiti kao podmukli ženski separatizam ili neznanstveno mračnjaštvo. Ona ukazuje na činjenicu da je znanost koja je do sada proučavala ostale vidove podjela među ljudima kao što su klasne, rase, nacionalna, kulturna i druge, bila slijepa za najočigledniju. Ali u čemu se tako usmjerene ženske studije razlikuju od ostalih i ne baš tako malobrojnih istraživanja »o« ženi? Drugi pristup koji je bio prisutan na konferenciji, mada u manjoj mjeri, odredit ću kao pragmatičko — »fun-

kcionalistički«. Njime su se poslužile neke od predstavnica institucionalnog feminizma, među ostalima npr. one iz Istočne Evrope, nekih afričkih i dalekoistočnih zemalja, pojedine predstavnice iz SAD... Iako ta istraživanja o sebi govore kao o ženskim studijama, ona suhim jezikom, satkanim od statističkih podataka i ideoloških »smjernica« prikazuju ženu kao populaciju od posebnog društvenog interesa za biološku reprodukciju i kao specifičnu komponentu u strategiji i taktici funkcioniranja i razvoja vlastite zajednice.

Proturječeje između izrazite političke angažiranosti istraživanja i zazor od otvorenog politiziranja konferencije (kakvo je prijetilo nakon dramatičnog telegrama kojim je direktorica Instituta za ženske studije u arapskom svijetu otkazala svoje sudjelovanje ne mogavši oputovati iz opkoljenog Bejruta ili zbog odbijanja organizatorica da kao delegate Haitija priznaju Haicanke iz dijaspore, umjesto kojih je primljena zloglasna članica Duvalierove oligarhije), tek je jedno koje ilustrira ranjiv »srednji« položaj ženskih studija u svjetskom feminističkom pokretu. Drugo se očitovalo u sučeljavanju stavova u okviru plenarne diskusije na temu »Istraživanja i društvena akcija«. Spomenut ću dva oprečna pristupa. Dok Laura Lein i Peggy McIntosh u Centru za istraživanja namijenjena ženama s Wellsley Collegea, SAD, »kritiku 'struktura' provode kroz strukture same«, Alžirka Nadia Chellig »s užasom je ustanovila pluralizam institucionalnog feminizma koji je dio vlasti i čiji je glavni problem kako raspodijeliti sredstva za razne istraživačke programe« čije će spoznaje možda i unaprijediti postojeću manipulaciju ženama. Prema njenom mišljenju, takav pristup otupljuje oštricu borbe i uvjetuje sasvim određeno viđenje problema. Ne želeći djelovati nasilno, implicitno potvrđuje nasilje porobljavanja žena, i tako, barem u zemljama Trećeg svijeta, nastavljaju zasade imperijalističke politike.

Kritika znanosti i njene primjene nadopunjena je na seriji »Pogled iz ženskog ugla« i preispitivanjem i ilustracijama djelovanja žena u raznim područjima umjetničkog stvaralaštva. Da li sve veće sudjelovanje žena u stvaralaštvu znači samo mogućnost tematskog širenja umjetničkog kazivanja ili ono otvara umjetničku praksu novom povijesnom i čulnom iskustvu koje odmiče granice datih medija? Da li je moguća »revolucija trećeg oka«, kako je potonju mogućnost označila Gloria Orenstein, provjesničarka umjetnosti iz SAD, koja žene vidi kao one koje mogu dešifrirati jedan novi diskurs koji će kazivati feminističku utopiju? Ni u tom slučaju nije težište bilo na utanačenju uniformnih stavova, no mišljenja sam da je konferencija izvanredno uspjela upravo zbog toga što je otvorila prostor za sučeljavanje, često i veoma oprečnih mišljenja, dijalog koji je sažimao zamašnu znanstvenu proizvodnju sa svih područja društvenih i humanističkih znanosti.

Razmatranje perspektiva ženskih studija ukazalo je na postojanje dvaju osnovnih trendova koji će obavezivati ženske studije u osamdesetim godinama. Prvi je redefinicija pojma razvoja, na čemu su osobito inzistirale sudionice iz zemalja u razvoju, budući da su istraživanja provedena u tim zemljama pokazala da nikada nije bio definiran na zadovoljavajući način. Po mišljenju brojnih sudionica, dosadašnje određenje ne dostaje, jer razvoj definiran kao ekonomska ekspanzija »gura žene natrag u njihove tra-

dicionalne uloge, ali ovog puta bez njihove tradicionalne prednosti, ma kako ograničena ona bila«. Drugo je pitanje bilo trebaju li se žene usključiti u raspodjelu društvene moći. Naglašeno je da ženske studije moraju pridonijeti ostvarenju jedne nove vizije moći, različite od prevladavajuće prakse dominacije, prisvajanja, za koju je potrebno proći trening u nasilju. Pri tome je bitna spoznaja da je i znanje element moći, budući da način na koji društvo odabire, klasificira, raspoređuje i vrednuje znanje reflektira distribuciju moći i mehanizme društvene kontrole. Ženske studije imaju nezaobilaznu ulogu u revolucioniranju znanstvene paradigme društvenih znanosti koja se već nalazi u »prelaznom periodu«. Taj period je obilježen činjenicom da nevidljivo postaje vidljivo, neimenovano se imenuje, a odnosi među temeljnim kategorijama stvarnosti doživljavaju promjenu. Ako je žudnja za znanjem moguće izjednačiti sa žudnjom za istinskom i punom egzistencijom, »izazov moći žene trebaju prihvatiti, što ne znači da je moraju koristiti na poznate načine«, rekla je Elaine Newman, profesorica na Concordia univerzitetu u zaključnoj riječi konferencije. Iako se iz publike mogao čuti poneki glas negodovanja bilo je očito da su žene uvidjele da više nije dovoljno biti samo u pravu.

Lydia Sklevicky

BILJEŠKE

1. Papić, Žarana, Društveni položaj žene — specifičnosti i teškoće utemeljenja problema, *Žena*, 1977., 3, str. 106—116

Papać, Ž. i Sklevicky, L., K antropologiji žene, *Revija za sociologiju*, 1980., 1—2, str. 29—46

Iveković, Rada, Studije o ženi i ženski pokret, *Marksizam u svetu*, 1981., 8—9, str. 5—48. Ova iscrpna rasprava uvod je zborniku prevedenih tekstova, veoma reprezentativnih za uvid u raznolikost ženskih studija u okviru različitih disciplina ali i u njihovu svjetsku rasprostranjenost.

2. International Conference on Research and Teaching related to Women/Colloque international sur la recherche et l'enseignement relatifs aux femmes

3. U tom se okviru govorilo o sva tri spomenuta aspekta istraživanja (o ženama, namijenjenih ženama i provedenih od samih žena).

4. Misli se na visokoškolsku nastavu u čiji sistem, naročito u Sjevernoj Americi i Zapadnoj Evropi, ulaze i posebne katedre za ženske studije, kao i njihove različite discipline (npr. historija žene, antropologije žene, ženska književna kritika, i sl.)

5. Prema rječniku Larousse, 1974.